

Büyük Harpten Sonra Yemen Cephesinde Mütarekenin Gölgesinde Kalmış Bir Başarı: Laheç Zaferi (1915)

Yahya YEŞİLYURT

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
E-Mail: yahyayesilyurt@hotmail.com

Geliş Tarihi: 03.08.2017 Kabul Tarihi: 17.04.2018

ÖZ

YEŞİLYURT, Yahya, **Büyük Harpten Sonra Yemen Cephesinde Mütarekenin Gölgesinde Kalmış Bir Başarı: Laheç Zaferi (1915)**, CTAD, Yıl 14, Sayı 27 (Bahar 2018), s. 23-48.

Yemen Cephesi, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti tarafından biri Ta'iz diğeri Tihame Askeri Üssü olarak, iki talî cephede yürütülmüştür. Türkler savaşın ilk yıllarında İngilizlere karşı bu iki talî cephede oldukça dinamik ve başarılı mücadeleler yürütmüştür. Tihame bölgesi, Yemen'in sahil mıntıkasını ve Asir'deki isyancı kabilelerle çetin mücadelelerin yaşandığı yeri oluşturmuştur. Babül-Mendeb ve Aden istikametlerine yönelik askerî harekâtın ana üssü haline gelmiş olan Ta'iz ise İngilizlerle çarpışmanın yaşandığı bölgeyi oluşturmuştur. Üstelik Osmanlı-Türk askerinin askerî vaziyet ve faaliyetlerine bakılacak olursa Ta'iz Askeri Üssü, Yemen Cephesi'nin en başarılı mıntıkasını teşkil etmiştir. Zira 5 Temmuz 1915 tarihinde Ta'iz mıntıkasında, İngilizlere karşı kazanılan zafer, Yemen'de yapılan mücadelenin en kritik dönüm noktasını meydana getirmiştir. Osmanlı-Türk Ordusu, bu tarihte İngilizlere karşı Laheç kasabasında büyük bir zafer elde etmiş ve neredeyse, İngilizlerin Aden'deki hâkimiyetlerine son verecek bir duruma gelmiştir. Laheç, o tarihlerde, Aden'deki İngiliz hâkimiyeti için jeo-stratejik bir öneme sahipti. Aden'in Yemen'in iç kesimleriyle bağlantı noktasını oluşturan Laheç, aynı zamanda Aden için suyollarını da barındırmaktaydı. Dolayısıyla Laheç'in kendileri için önemini bilen İngilizler, Laheç elden çıktıktan sonra geri almak amacıyla çok önemli teşebbüslerde bulunmuşlardır. Ancak 5 Temmuz 1915'teki bu zaferden sonra İngiliz mandaterliğinde bulunan bazı büyük kabilelerin

tekrardan Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmeleri İngilizlerin çabalarını boşa çıkarmıştır. Bu çalışma, Türk askerî ve devlet arşivleri ile İngiliz arşivlerinden elde edilen belgeler çerçevesinde, I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin unutulmuş zaferlerinden birine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, İngiltere, Laheç Zaferi, Osmanlı Devleti, Yemen.

ABSTRACT

YEŞİLYURT, Yahya, **An Overshadowed Success of Armistice at Yemen Front After World War I: Victory of Lahej (1915)**, CTAD, Volume 14, Issue 27 (Spring 2018), pp. 23-48.

Yemen Front was directed in World War I at two secondary fronts, Ta'iz and Tihame Military Bases, by the Ottoman Empire. In the early years of the war, the Turks managed highly dynamic and successful struggles against the British Army at these two secondary fronts. Tihama region constituted the coastal zone of Yemen and the location where fierce fighting was experienced with the rebellious tribes in Asir. On the other hand, Ta'iz, which became the main base of military operations for Babul-Mendeb and Aden directions, created the area where there were battles with the British Army. Moreover, if we look at the Ottoman-Turkish military's status and activities, Ta'iz Military Base constituted the most successful zone of Yemen Front. For, the victory against the British Army at Ta'iz zone on July 5, 1915 was the most critical turning point in the struggle occurred in Yemen. At this date, the Ottoman-Turkish Army achieved a great victory in Lahej town against the British Army and almost came to a situation that would end the British rule in Aden. At that time, Lahej had a geo-strategic importance for British rule in Aden. Lahej, the connection point of Aden with the inner part of Yemen, covered also the waterways for Aden. Knowing the importance of Lahej for them, the British Army made very important attempts to recapture Lahej after it was lost. However, after the victory on July 5, 1915, declaration of loyalty by some large tribes under the British mandate to the Ottoman Empire again frustrated the efforts of the British Army. This study sheds light on one of the forgotten victories of the Ottoman Empire after World War I based on the documents obtained from the Turkish and the British military and State archives.

Keywords: World War I, Great Britain, The Ottoman Empire, Yemen, Victory of Lahej.

Giriş

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliâhdının öldürülmesi Avrupalı devletlerin, sanayileşme sonrası artan rekabetlerini savaşa dönüştüren neden olmuştur.¹ Bu rekabetin sonucu olarak ortaya çıkan I. Dünya Savaşı'ndan

¹ Örneğin İngiltere ile Almanya arasında ekonomik anlamda ciddi bir rekabet söz konusuydu. Bakınız, Metin Ünver, "Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Ticaretinin Almanya Karşısında Gerilemesi Tartışmaları Bağlamında İstanbul'da İngiliz Erkek Lisesi'nin Kuruluşu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı 61 (Ocak-2018), s. 376-384.

Osmanlı Devleti, malum sebeplerden ötürü savaşa katılmış ve nasibini almıştır.² Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin cephelerinden birini de Yemen Vilayeti oluşturmuştur. Türkiye'de Çanakkale, Kanal, Kafkas, Galiçya ve Basra'daki cephelere dair çalışmalara bakıldığında yeterli bilgi birikimine sahip olunduğu görülmektedir. Buna karşılık Yemen cephesi hakkında 1978 yılında Genelkurmaylığın çıkardığı Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi serisinin VI. Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı adlı cildi dışında müstakil çalışma bulunmamaktadır. Yemen cephesini anlatan hatıralar, bu müstakil çalışmadan ayrı tutulacak olursa, ele alınacak olan konunun özgün değeri ortaya çıkacaktır.

Çalışmada Türkiye'deki Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) arşivindeki belgeler esas alınmıştır. Laheç zaferi, ATASE'de uzun yıllar yapılan çalışmanın neticesinde ortaya çıkarılmış ve bu çalışmaya konu edilmiştir. Dolayısıyla çalışmanın ana temasını ATASE'deki arşiv kayıtları oluştururken, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İngiltere'de bulunan Ulusal Arşivlerde konuyla alakalı evraklar da destekleyici mahiyette kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında ele alınan konunun özgünlüğü ve belgeler üzerinden konuya yaklaşım tarzı, konunun güvenilirliğini artırmaktadır.

Belgelerin bizleri yönlendirdiği kadarıyla çalışma birkaç başlık altında irdelenmiştir. Öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi sürecinde Yemen vilayetinin siyasi ve askeri durumunu özetlenmiş, daha sonra Yemen Vilayetinde cephenin açılması girizgâh niteliğinde sunulmuştur. Osmanlı Devleti'ni Yemen cephesinde Laheç zaferine götüren gelişmeler ele alınarak ve Laheç meselesi üzerine durularak çalışma sonlandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Seferberliği Kapsamında Yemen Vilayeti

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişi, tamamıyla Alman politikaları ekseninde olmuştur. Bu savaşta, Osmanlı Devleti, Almanya'nın belirttiği bölgelerde; başta İngiltere olmak üzere düşman güçlerine yönelik taarruzî faaliyetlerde bulunması düşünülmüştür.³ Bu nedenle Yemen ve çevresi, Osmanlı Devleti'nin ilk seferberlik planlarına, Almanya'nın savaş politikası gereği, dâhil edilmemiştir. Cemal Paşa'nın hatıralarında da belirttiği

² Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla ilgili çeşitli görüşler hakkında bakınız, Stanford J. Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, C. I, Ter. Beyza Sümer Aydaş, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 59-71; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. II, K. IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 642-643; Hüner Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 36-37; Özer Öner, *Yavuz ve Midilli-Osmanlı'nın Son Savaşı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2012, s. 138.

³ Lütfi Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*, Haz. Sevdâ Şakar, Şehir Yayınları, İstanbul, 2007, s. 282.

gibi; savaşta, İngilizleri oyalamanın merkezi olarak Süveyş Kanalı düşünülmüştür. Bu yüzden Yemen ve Hicaz, I. Dünya Savaşı'nda ikinci planda kalmıştır.⁴

Osmanlı Devleti'nin seferberliği üzerine çalışan Beşikçi'nin tespitlerine göre; Hicaz ve Yemen'in muaf tutulması askerlik şubesinin bulunmamasına bağlanmıştır.⁵ Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi hakkında görüşleri olan Shaw'a göre ise Arapların, savaş esnasında olası bir isyana katılma ihtimalleri nedeniyle Yemen ve Hicaz'ı seferberlikten muaf tutulmasına neden olmuştur.⁶ Bu görüşlerin haklılık payı olmakla birlikte her iki vilayetteki orduların mevcut yapısına bakmak konuyu anlaşılır kılmaktadır. Bir kere ilgili bölgelerde, özellikle Yemen'de Osmanlı askerî yapılanması, Anadolu ve Balkanlardan yapılan asker sevkiyatıyla oluşturulmuştur.⁷ Bu açıdan bakıldığında, Yemen'i savaştan muaf tutmak, askerî varlığın kolorduyla temsil edildiği bir bölgede anlaşılabilir kılmamaktadır. Hem Beşikçi'nin hem de Shaw'ın tespitleri, Hicaz bölgesi düşünüldüğünde uygun durmaktadır. Çünkü Hicaz'da Osmanlı Devleti fırka bulundurmakta ve Kutsal Beldeleri herhangi bir mücadelenin merkezinden uzak tutmaktaydı. Fakat Yemen, Hicaz'a göre farklı bir konum arz etmekteydi. Zira Osmanlı Devleti, daha savaşın başında Yemen'de İngiltere'yle sınır antlaşması imzalamıştı. Osmanlı idarecilerinin bu antlaşmayı görmemezlikten gelmesi şüphesiz düşünülemez.⁸ Çünkü Almanya saflarında Osmanlı Devleti'nin harbe iştiraki, Yemen'de doğrudan karşısına İngiltere'yi çıkaracaktı. Durum böyleyken Osmanlı seferberliğine dâhil olmayan bir vilayet, I. Dünya Savaşı'na nasıl katıldı?

Yemen Vilayetinde Cephenin Açılması

Çalışmanın kaynaklarına genel itibariyle bakıldığında Yemen, coğrafi açıdan I. Dünya Savaşı'nın zorluklarla yürütüldüğü bir cephe olmuştur. Sera yahut Cebel denilen yüksek dağ silsilesi ile Tihame olarak adlandırılan sahil kesimi Yemen Cephesi'nin askerî, coğrafi, sosyo-ekonomik gibi her türlü koşullarını belirlemiştir. Zira Yemen'in güney ve sahil kesimleri Muson ikliminin etkisindeyken; dağlık kesimlerinde karasal iklim özellikleri görülmektedir.⁹

⁴ Cemal Paşa, *Hatıralar-İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anları*, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 164.

⁵ Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 125.

⁶ Shaw, *age.*, s. 153.

⁷ Yahya Yeşilyurt, "From The Balkans To Yemen: Exile and Dispatch", *International Balkan Annual Conference (IBAC)*, İÜ Yayınları, İstanbul, 2015, s. 232.

⁸ Yahya Yeşilyurt, *Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011, s. 238-243.

⁹ Hasan Hilmi, *Mirâtü'l-Yemen*, Yazma Nüsha, s. 8.

I. Dünya Savaşı başladığında seferberlik haline geçen Osmanlı Devlet'i, Yemen'i her ne kadar savaştan muaf tutmuş¹⁰ ise de bu kararın, Yemen Vilayeti'ndeki askerî ve idarî makamları boş durmaya sevk etmemiştir. Osmanlı Erkan-ı Harbiye'si açısından Yemen iklim, sosyal statü, nakliye ve coğrafya açısından geri planda bırakılmışsa da savaşın burada da yürütüleceği aşikârdı. Bronsart von Schellendorp'un hazırladığı seferberlik planına bakıldığında Yemen vilayetinin olmadığı görülmektedir. Osmanlı askerî makamlarının yaptıkları seferberlik planında ise 7. Kolordu (Yemen), Hicaz Tümenleri ve Irak'taki 12. ve 13. Kolordulardan oluşan 4. Ordu'nun İstanbul'a getirilmesi planlanmıştır. Fakat bu durumun savaşın gidişatına göre yapılması öngörülmüştür.¹¹ Oysa Genelkurmay 2. Başkanı Hafız Hakkı Paşa'nın 4 Eylül 1914 tarihli seferberlik planına bakıldığında Mısır ve Basra'nın yanı sıra Aden, İngiltere'ye karşı taarruz cepheleri arasında gösterilmişti.¹² Nitekim bu durum başlarda Yemen'deki 39. Fırka Kumandanı Ali Sait Paşa'ya göre şöyle algılanmıştı:

“Osmanlı ordusu baştanbaşa seferber edildi. Fakat seferberliği Yemen kolordusuna teşmil etmediler. Çünkü anavatandan Yemen'e ne asker, ne silah ve cephane, ne de erzak, para göndermek mümkün değildi. Cihan Harbinden evvel Yemen'deki yedinci kolordunun buğdayına hatta ununa kadar bütün erzakı merkezden gönderilirdi.”¹³

Dolayısıyla hem düşünülen taarruz planları hem de ikmal yönünden zorlukla karşılaşılması muhtemel olan Yemen Vilayeti, savaştan önce seferberlikten muaf tutulmuştur.

Osmanlı Devleti, Yemen için yukarıdaki gelişmeler çerçevesinde hareket ederken; İngiltere, 1914 yılının Ekim ayında Aden'deki İngiliz birlikleri savaşın Yemen'e de sarkacağına kanaat getirmiştir. 22 Ağustos 1914'te Aden'den Hindistan'daki İngiliz temsilciliğine gönderilen raporda, Yemen'de Osmanlı idarecilerinin aldığı tedbirlerden bahsedilmiştir. Rapora göre; Yemen Valisi'nin isteği üzerine Hudeyde açıklarına, İstanbul'dan iki savaş gemisi ve dört gambot gönderilmişti. Ayrıca iki alayın San'a'dan Hudeyde'ye gönderildiğinin de raporda altı çizilerek ifade edilmişti. Hudeyde'deki İngiliz konsolosunun şikâyeti ise İngiltere'ye aradığı fırsatı verecek türden bir gerekçe oluşturmuştur. Konsolos, kendisine gelen telgrafları, Türk yetkililerin teslim etmediği ileri sürülerek

¹⁰ Seferberlik emri Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve karara bağlandıktan sonra 2 Ağustos 1914'te irade çıkartılmıştır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No/Gömlük No: 4303/322677; Meclis-i Vâlâ (MV.), 236/17; İradeler Mesâil-i Mühümme Evrakı (İ.MMS.), 187/1332.*

¹¹ Cemal Akbay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2014, s. 159-160.

¹² Akbay, *age.*, s. 164.

¹³ Selahaddin Güngör, *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937, s. 40.

doğrudan Yemen'e müdahil olmanın yolları aranmıştır.¹⁴ Görüldüğü üzere her ne kadar Osmanlı Devleti bir vilayetini savaştan muaf tutmuş olsa da oradaki idareciler kendi insiyatifleri doğrultusunda tedbirler almaktan geri durmamışlardır.

İngilizler, 3 Ekim 1914'te Yemen'e yönelik istihbarat faaliyetinde bulunmuşlardır. İlgili istihbaratta, İmam Yahya ile Yemen Valisi Mahmud Nedim Bey'in bir toplantı yaptıkları, Yemen Valiliği emriyle Türk birlikleri Ta'iz sınırına yöneltildiği ve burada Milli Taburlar oluşturulduğu belirtilmiştir.¹⁵ İngiltere, İstanbul tarafından Yemen açıklarındaki savaş gemilerinin merkeze çağrılmasını fırsat bilerek harekete geçmiştir. Bir gambotu Hudeyde önlerine göndererek, Osmanlı bandıralı iki mavnanın liman açıklarında batırılması, Yemen'de İngiltere'yle olan ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Sahillerin bombalanması fikri, daha 19 Ağustos 1914'te Aden İngiliz temsilcisi tarafından, "Şayet Türkler düşmanca bir tavır sergilerse..." şeklindeki sözlerle dillendirilmişti.¹⁶ Nitekim iki mavnaya yapılan saldırı ve İngiliz Konsolosunun Yemen Valiliğine ilişkilerin dondurulduğunu belirtmesi, 7. Kolordu'nun bir an önce seferberlik olmasına neden olmuştur.¹⁷ Vali Mahmud Nedim Bey, savaş ve cihat ilan edildikten sonra İbb kazasında 13. Fırka (daha sonra 39. Fırka olacaktır.) Kumandanı Sait Bey'le buluşarak Yemen'de İngilizlere karşı cephe açılmasını kararlaştırmıştır.¹⁸ Bu kararı Mahmud Nedim Bey,

"Ali Sait Paşayla, bütün o mıntukaya hâkim olan Cihaf dağına çıktık. Sonra Dalî'ye indik ve bu sefer kurbanlarla dehalet eden şeyhi azl ve tard ederek yerine kardeşi Abdülhamit'i geçirdik. Nihayet hududa geldik, hudud işaretlerini yıktık." sözleriyle, açıkça izah etmiştir.¹⁹

4 Kasım 1914'ten itibaren seferberlik haline geçen Yemen Vilayeti'nde, bu tarihten itibaren de cephenin açıldığı görülmektedir. Osmanlı idarecileri, aldıkları bu kararı oldubittiye getirmeden, uzun görüşmeler ve bölge ileri gelenlerinin de desteğini sağlayarak gerçekleştirmişlerdir.²⁰ Zeki Ehiloğlu, 7.

¹⁴ *The National Archives (TNA), Foreign Office (FO.), 371/2134/53785.* The Political Resident at Aden to L. Robertson, 22nd August 1914.

¹⁵ *TNA, FO., 371/2134/69306.*The Political Resident at Aden to L. Robertson, 3rd October 1914.

¹⁶ *TNA, FO., 371/2134/72051.* The Political Resident at Aden to Bombay Government and Foreign Department, 19th August 1914.

¹⁷ İngiltere'nin bu baskını muhtelif kaynaklarda Ekim-1914 olarak verilmesine rağmen baskın 4 Kasım 1914'te gerçekleşmiştir. *BOA, İMMS., 193/1333; MV., 238/14; BEO., 4333/324955;* Mehmed Emin, *Harb-i Umumi'de Osmanlı Cepbeleri Vekâyi*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, Beylerbeyi, 1338, s. 61.

¹⁸ Mahmud Nedim Akdilek, *Arabistan'da Bir Ömür*, Der. Ali Birinci, İsis Yayımcılık, İstanbul, 2001, s. 207.

¹⁹ Akdilek, *age.*, s. 208.

²⁰ Zeki Ehiloğlu, *Yemen'de Türkler*, Kardeş Matbaası, İstanbul, 1952, s. 130.

Kolordu kumandanı Ahmet Tevfik Paşa'yla cephenin açılması üzerine yaptığı bir görüşmenin ardından durumu;

“Bu konuşmamızdan ancak bir hafta geçmişti ki Ta'iz Mıntıkâtü'l-Harekât Kumandanlığı adıyla bir cephe kumandanlığı ihdas edildi ve mıntıka kumandanlığına General Ali Sait Paşa'nın tayin edildiği Erkân-ı Harbiye şubelerine bildirildi. Ondan sonra Ta'iz taraflarına sevkiyat başladı.” şeklinde ifade etmiştir.²¹

Nitekim Merkezi San'a'da bulunan 7. Kolordu, I. Dünya Savaşı'nın başlarında, iki tümeniyle doğrudan Harbiye Nezaretî'ne bağlanmıştır.²² İngilizlere ve milliyetçilik akımı etkisindeki bazı kabilelere karşı mücadelelerin sürdürüleceği bu cephe, 39. ve 40. Fırkaların faaliyet alanı olmuştur. Laheç'te zafere koşan ve merkezi San'a'da bulunan 39. Fırka piyade taburları, topçu, süvari ve fenniye sınıflarıyla teşkilatlanmıştır.²³ Ta'iz üzerinden Aden'e yönelik yapılacak askerî harekâtlar, Ta'iz Mıntıkâtü'l-Harekât üssü kurularak yürütülmüştür.²⁴ İngiltere ise Kızıldeniz'i iki kısma ayırarak savaşı yürütmüştür. Kızıldeniz'in güneyi, Aden'den Asir'e kadar olan kısım, Hindistan Valiliği'ne bağlı Aden temsilciliğinin sorumluluğuna bırakılmıştır.²⁵

Laheç Güzergâhındaki Askerî Harekât

2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilan etmesinden 4 Kasım 1914'e kadar, Yemen'deki askerî birlikler, özellikle İngiliz-Osmanlı sınır hattında²⁶ keşif hareketlerinde bulunmuşlardır.²⁷ Osmanlı idaresindeki isyancı kabile liderlerine çeşitli mektuplar gönderilerek, Osmanlı tarafını seçmeleri yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Bu durumu, 39. Tümen komutanı Ali Sait Paşa,

²¹ Ehiloglu, *age.*, s. 131.

²² *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtü 1914-1918*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 78.

²³ Mehmed Emin, *age.*, s. 61.

²⁴ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Hicaz, Asir, Yemen Cepheleleri ve Libya Harekâtü 1914-1918*, s. 88.

²⁵ TNA, FO., 371/2134/72051. The Political Resident at Aden to L. Robertson, 10th October 1914; Aden yönetiminin bu önerisi 15 Şubat 1915'te uygun görülmüştür. FO., 371/2478/17555. From Secretary of State to Viceroy, 9th February 1915.

²⁶ İleride Yemen'in siyasi bölünmüşlüğüne yol açacak ve Kuzey-Güney Yemen meselesine neden olacak Osmanlı-İngiliz sınırı, 1903 yılında başlayan görüşmeler neticesinde 9 Haziran 1914'te imzalanmıştır. Bu sınırın çizilmesinin altında yatan gerekçe ise 1839'dan itibaren İngiltere'nin Yemen'de Osmanlı Devleti'yle yaptığı nüfuz mücadelesinin sonlandırılması olarak tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti belgelerine, Nevahi-i 'Tis' a olarak yansıyan sınır meselesi, I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce, uzun uğraşlar neticesinde halledilmiştir. Yeşilyurt, *agt.*, s. 240.

²⁷ *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE), Birinci Dünya Harbi Evrakı (BDH)*, Klasör No: 4116/ Gömlek No: 003-001.

“Düşman, Aden’e çok kuvvetli surette yerleşmişti. Bunu bildiğimiz için ilk elde, kendi idaremez altındaki asi reis ve şeyhleri itaat altına almayı lüzumlu bulduk... Hatta en müşkül zamanlarda, itaatlerini tam bir sadakatle hizmet etme derecesine vardırırlar oldu.” sözleriyle açıklığa kavuşturmuştu.²⁸

Aynı zamanda İngiliz himayesindeki kabilelere yönelik çağrıda bulunan Osmanlı idarecileri, onlardan “*Cihad*” ilanına uymalarını istemiştir. Yemen Valisi Mahmud Nedim Bey;

“Nevahi-i Tis’a’dan madut olan Cihaf, Dalî, Celile kabileleri yol üzerinde olduklarından evvela bunları ele geçirmek lazım geliyordu. Dalî emiri derhal İngilizlere haber gönderdi, onlara dehalet etti, yardım istedi. İngilizler keyfiyeti haber alır almaz bittabi telaşa düştüler. Bizim cüret ve cesaretimiz büyüktü...” şeklinde açıklamıştır.²⁹

Türk tarafındaki bu gelişmeleri izleyen Aden’deki İngiliz yetkililerin en çok ilgilendikleri konu askerî hareketlilik olmuştur. Özellikle İmam Yahya’nın Yemen Valisi’yle yaptığı, 22 Eylül 1914 tarihli görüşme, Aden yönetiminin hususi ilgisine takılmıştır. İmam Yahya ve Vali’nin ortak hareketi ve Ta’iz sınırına doğru yaptıkları seyahat, İngilizlerde kuzeyden bir askerî harekât olacağı endişesine yol açmıştır. İdrisi’nin de Osmanlı donanması tarafından sahillerden sıkı denetim altına alınmış olması İngiliz yönetimini tedirgin etmiştir. İngilizlerin 10 Ekim 1914’te Hudeyde’den aldıkları Osmanlı ordularının savaş için hazırlık yaptığına yönelik kesin bilgiler, onları ani tedbir almaya itmiştir. İstihbarat bilgisine göre; Osmanlı Devleti, Hudeyde’nin iç kesimlerine mühimmat yığınağı yapmış, Asir taraflarından başlamak üzere Hudeyde ve Cidde istikametlerine doğru askerî düzen almıştı.³⁰ Rapora göre olası bir Türk saldırısı halinde, İmam Yahya’nın İngiltere’nin yanında olacağına inanmışlardı. Bu nedenle Seyyid İdrisî ile İmam Yahya’yı I. Dünya Savaşı başlarında ortak paydada buluşturmanın yollarını aramışlardı. Ayrıca bu ortaklığın yanı sıra Kızıldeniz’de Osmanlı limanlarını abluka altına alınması ve İdrisi’yle birlikte Osmanlı Devleti’ni meşgul etmenin yolları araştırılmıştı.³¹

4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, 22 Kasım 1914’te aldığı bir mektubu,

“...eldeki biraz asker birkaç top ve toplanabilecek yerli mücahitlerle Laheç ve Aden üzerine taarruz için bazı hazırlıklar yapıldığı bildiriliyor. Bu mektuptan, 22 Kasım’da Aden seferi için Yemen’de büyük bir azim ve himmetle çalışıldığını anladım...” ifadeleriyle Başkumandanlığa bildirmiştir.³²

²⁸ Güngör, *age.*, s. 42.

²⁹ Akdilek, *age.*, s. 207.

³⁰ TNA, FO., 371/2134/72051. The Political Resident at Aden to L. Robertson, 10th October 1914.

³¹ TNA, FO., 371/2139/74870. Telegram From Viceroy, 24 November 1914.

³² ATASE, BDH., 163/718-042.

39. Fırka, doğrudan İngiltere'nin üzerine gönderilecekti ve büyük eksiklikleri bulunmaktaydı. 39. Fırka dört piyade taburu, iki adi cebel bataryası, iki onluk obüs ve yerli ahalden 10-15 bin civarında kuvvetle Aden üzerine harekete geçeceğini 7. Kolordu'ya bildirmiştir.³³ 7 Kasım 1914'te Yemen Vilayeti, asker alımlarının tamamlanmasını ve savaş giderlerinin karşılanması için “*Tekâlif-i Harbiye*” çıkarılmasını hızlandırmak suretiyle fiili olarak kendisini savaşta bulmuştur. Aden üzerine yapılacak harekâtın üssü olan Ta'iz belirlenmiş ve asker sevkiyatı yaparak savaşa hazır olduğu izlenimini göstermiştir.³⁴ Buna mukabil İngiltere, 9 Kasım 1914 gecesi, savaş gemileri eşliğinde dört bölükten oluşan 1 Tabur ve 4 makineli tüfekten oluşan birliklerini, Babü'l-Mendeb girişindeki Şeyh Said'de karaya çıkararak karşılık vermiştir.³⁵ Nitekim her iki devletin karşılık girişimleri Yemen'de çarpışmaların başlamasına neden olmuştur. Şeyh Said bölgesinde akşama kadar süren çarpışmalarda, İngilizler, 11 Kasım'ı 12'sine (1914) bağlayan gece bölgeyi tahliye etmek zorunda kalmışlardır. Türk birliklerinin hızlı takviye alması ve dinamik yapısı nedeniyle İngiliz birlikleri burada tutunamamış ve ilk çarpışmalarda İngiliz birlikler yenilmişlerdir.³⁶

İlk karşılaşmalardan sonra Osmanlı-Türk ordusu istihbarata büyük önem vermiştir. 6 Aralık 1914'te, 7. Kolordu komutanı Ahmet Tevfik Paşa'nın; “*Aden'de 10 binden fazla İngiliz kuvveti olmadığı ve bu kuvvetin her an korku içerisinde bulunduğu...*” şeklindeki sözleri, Yemen cephesinde başarı sağlanacağına ilk sinyallerini vermiştir.³⁷ Başarının bir diğer sinyalini ise zamanında Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş ancak 1911'de Osmanlı tarafını seçmiş olan İmam Yahya'nın tutumu belirlemiştir. Kabileler arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle “*Millî Taburların*” teşkili gecikmiş ise de bizzat İmam'ın mesaisiyle 3.000 civarında halktan gönüllü toplanarak ilk başlarda 39. Fırka'ya gönderilmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra Ta'iz'e, sahil kısmında bulunan Haccce taburundan 1 Bölük ile 3. Alayın 119. Taburu ve dört toplu bir Cebel Taburu'nun sevk edilmesi de harekâtın başarısına büyük etki sağlamıştır.³⁸ Ahmet Tevfik Paşa, Başkumandanlık merkezine gönderdiği yazıda; “*Ta'iz muntakasında kolordudan tahsis ve arz edilen Kuvâ-yı Nizamiye Teşkilâtı bitti ve Mücabidin Teşkilâtı da hutâm bulmak üzere. Nevâbi-i Tis'â'ya doğru harekâtı*

³³ ATASE, BDH., 4116/003-001.

³⁴ San' a'dan Ta' iz'e gönderilecek olan asker sevki 5 Mayıs 1914'te son bulmuştur. ATASE, BDH., 4116/003-001.

³⁵ ATASE, BDH., 247/1028-008-01.

³⁶ ATASE, BDH., 163/718-20.

³⁷ ATASE, BDH., 247/1028-014-01.

³⁸ ATASE, BDH., 163/718-019-01.

taarruziyeye mübaşeret edilecek..." ordunun her an İngilizlere karşı taarruza hazır olduğunu bildirmiştir.³⁹

Türk ordusunun kararlılığının farkında olan İngiltere, İmam Yahya nezdinde bulunduğu girişimlerden bir netice alamayınca Yemen'in kuzeyindeki İdrisî'yi kullanma planını devreye sokmuştur.⁴⁰ Böylece İngiltere güneyden İdrisî ise kuzeyden Türk birliklerini sıkıştırmanın yolları aranmıştı. Osmanlı Devleti ise İngiltere adına hareket eden Müslüman Arap kabileleri ve Hint askerlerini etkilemek için karşı propaganda faaliyetleri geliştirmiştir. İngiliz manda yönetimindeki kabilelere atılan beyannamelerde; Mısır'ın ele geçirildiği ve Aden'in yakında Osmanlı orduları tarafından ele geçirileceği yönünde bilgiler yazılmıştı. Bu sayede bölge halkına ve İngiliz saflarında savaşan Müslümanlara etki etmeyi ummuşlardır.⁴¹

İngiltere tarafından aylık alan ve kendi kabile bölgesinde sultan olarak anılan, bazı kabile liderlerinin savaşın başlarında saf değiştirmesi, Aden'deki İngiliz yönetimini endişelendirmiştir.⁴² Osmanlı-İngiliz sınırındaki kabilelerin silahlanması ve Osmanlı birliklerine destek vermeleri, diğer kabilelerin de bunlardan etkilenmelerine neden olmuştur. Hatta İngilizler, Ta'iz yakınlarında iki kabileden 15.000'e yakın gönüllü askerini Osmanlı lehinde savaşmak için topladıkları, yönünde elde ettiği istihbarat raporunu öğrendiklerinde çok şaşırılmışlardı. Çünkü İngilizler, asker alım usullerinden yola çıkarak, diğer cephelerde Osmanlı ordusunun kaç kişiden oluştuğunu rahatlıkla tespit edilebilirken, Yemen'de 20 bine yaklaşan kolordu mevcudu dışında oluşan böylesi gönüllü birliklerin miktarını tespit edememiştir. Bu ise savaş boyunca İngiliz yönetimini zora sokmuştur. 7. Kolordu tarafından kurulan Milli Taburlar, İngilizlere Yemen'de zor gönlerin habercisi olarak gözükmiştir.⁴³

Yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak 7 Ocak 1915'te Fransa'ya ait bir kruvazör, Babü'l-Mendeb civarında Şeyh Said arazisini topa tutmuştur. Bu manevra gösteriden öteye gidememiş, Türk ordusunun mukavemetini etkilememiştir.⁴⁴ Osmanlı birlikleri, aldıkları tedbir ve yaptıkları keşif sayesinde harekât düzenleyerek, ilk kez 5 Şubat 1915'te İngiliz himayesindeki Dâli' kabilesinin arazisini ele geçirmiştir. Dâli' kazasının Türk ordularının eline geçmesi, diğer manda yönetimindeki kabileleri etkilemiştir. Bu kabileler,

³⁹ ATASE, BDH., 163/718-028.

⁴⁰ ATASE, BDH., 10/5-2.

⁴¹ ATASE, BDH., 247/1028-003-01.

⁴² TNA, FO., 882/10. Extract From A Letter From Abdul Kadir El-Makkavi, 26th November 1914.

⁴³ TNA, FO., 882/10. Extract From A Letter From Abdul Kadir El-Makkavi, 26th November 1914.

⁴⁴ ATASE, BDH., 163/718-038-02; 247/1028-015.

Osmanlı Devleti safına geçmeye başlamıştır.⁴⁵ Bundan sonraki Türk ilerleyişi, Aden'deki İngiliz temsilcisine göre yavaşlamıştı ve Türk birliklerinde Aden'e doğru ilerleme arzusu görülüyordu.⁴⁶ Bu inanışta olan İngiltere, Yemen'de deniz tarafından yapılacak harekâtlara ağırlık vermiştir. 12 Nisan 1915'te dört savaş gemisini Babü'l-Mendeb açıklarına göndermiş ve Türk birliklerini topa tutmuştur.⁴⁷ Genellikle sahillere yakın gelen gambotlar, Türk birliklerine karşı birkaç gösteri yaptıktan sonra ayrılarak Aden'e geri dönmüşlerdir. Türk ilerleyişini kıramayınca İngiltere'nin kara stratejisi Temmuz-1915'e kadar karada savunma ve denizlerden saldırı planı şekilde devam etmiştir.⁴⁸

Nitekim Dâli' bölgesinin ele geçirilmesinden sonra;

“13 Nisan 1915 tarihinde arz edildiği üzere Ta'iz Mıntakatü'l-Harekâtı için hazırlanmış kıtalar sevk edilmiştir. Paranın gelmesiyle birlikte Allah'ın izniyle ve Hz. Peygamber'in ruhunun manevi yardımıyla kısmen işgal edilen dokuz köy, tamamen işgal edilerek Aden'e taarruz edilecektir. Arz ederim.”

ifadeleriyle Ahmet Tevfik Paşa, 2 Mayıs 1915'te Başkumandanlığa telgraf çekmiş ve bir sonraki hedefin Laheç olacağını bildirmiştir.⁴⁹ 39. Fırkanın hem başarılı olması hem de tarihler ilerledikçe takviye alması önemli bir merhale olmuştur. 1 Piyade Nizamiye Taburu, 4 Süvari Bölüğü, 3 Sahra topu, 3 Nordanfield, 4 Adı Seri Batarya, 3 adet 10,5'lik Seri Top, 2 adet 7,5'lik Havan Topu ve 1 Mantelli Batarya ile hareket kabiliyeti artmıştır. Ali Said Paşa'nın, “1915 senesi Haziran ayının ilk günlerinde, Ta'iz'den Aden'e giden yolun en mühim budut noktası olan Mu'aviye'de 2000 civarında Türk askeriyeye bir o kadar da gönüllü Yemen askerini toplamış bulunuyorduk.” sözleriyle tümenindeki asker kuvvetinin de arttığı görülmüştür.⁵⁰ İngiltere'nin Aden temsilciliği ise Hindistan'dan aldığı takviye kuvvetlerle Laheç-Havaşib hattını kuvvetlendirmeye ve savunma harekâtına hazırlık yaptığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık olarak Türk birlikleri de hem asker hem de mühimmat olarak takviye almaya devam etmiştir.⁵¹ İkmalini tamamlayan 39. Fırka, 1 Temmuz 1915'te, Milli Taburlar ile birlikte Havaşib kabilesine ait bölgeyi de ele geçirmiş ve İngilizlere ikinci darbeyi vurmuştur.⁵²

⁴⁵ Ahmet Tevfik Paşa, bu durumu; “İngilizlere tabi Dâli' ve Hıcaf nevâbisi ahali-i müslimenin gösterdiği meyelan ve merbutiyetler bilâ-vukû'î' ât işgal edilmiştir.” şeklinde Başkumandanlığa bildirmiştir. ATASE, BDH., 534/2088-005.

⁴⁶ TNA, FO., 371/2478/50335. From The Viceroy From His Majesty's Secretary of State, 11th March 1915.

⁴⁷ ATASE, BDH., 4117/9-004-008.

⁴⁸ ATASE, BDH., 163/718-084.

⁴⁹ ATASE, BDH., 163/71-081.

⁵⁰ Güngör, *age.*, s. 42.

⁵¹ ATASE, BDH., 163/718-086.

⁵² ATASE, BDH., 4116/003-002.

Laheç Zaferini Önceleyen Gelişmeler ve Laheç'te Osmanlı-İngiliz Çarpışması

3 Temmuz 1915'te Hendek ve Tanan denilen yerleşim bölgeleri, Türk birlikleri tarafından ele geçirilmiş; Laheç'in en verimli bölgesini oluşturan Zâ'ide ise 4 Temmuz 1915'te Türk ordusunun eline geçmiştir. Bu harekâtlar İngiltere'nin Aden'deki varlığını ciddi anlamda sarsıntıya uğratmıştır. Çünkü Zâ'ide, Laheç'in yiyecek ambarydı ve İngilizler buranın savunmasına bir kıta asker göndermişlerdi. Buna rağmen 4 Temmuz'da başlayan şiddetli çarpışmalar, İngiliz kuvvetlerinin Zâ'ide'yi terk etmesiyle sonuçlanmıştı. Osmanlı ordusundan 3 subay ve 12 asker yaralanmış, 30 asker şehit olmuştu. Milli taburlardan ise 5 şehit verilmiş ve 6 asker de yaralanmıştı. 2 subay ve 4 Türk askeri İngilizlere esir düşmüştü. İngiliz ordusundan ise biri İngiliz olmak üzere altı asker esir düşmüştü.⁵³ İngilizler 2 seri top, 5 makineli tüfek, 9 otomobil, birçok silah ve cephaneyi de burada terk etmişlerdi. Bu çarpışmada İngiltere, 1600 asker (İngiliz ve Hintli) ve 1500 kabile askerleriyle, toplamda 3100 kişilik kuvvetle Zâ'ide'yi savunmuştu. Bu birliklere, iki makineli tüfek bölüğü, bir seri batarya ve bir de hecin süvari müfrezesi eşlik etmişti. Aynı günün akşamı 3500 civarındaki Türk ordusu, bir seri batarya ve iki mitralyözle birlikte Hemra denilen yere de taarruz etmişti.⁵⁴

5 Temmuz 1915'te Laheç'e giren Türk birlikleri, kasaba içerisinde İngiliz birlikleriyle sokak çarpışmalarına girmiştir.⁵⁵ Süngü savaşının yürütüldüğü bu mücadele oldukça şiddetli geçmiş ve yaklaşık on üç saat sürmüştür. Laheç, 5 Temmuz 1915'inin sabahına doğru Osmanlı Devleti sınırlarına alınmıştır. İngiliz birliklerine karşı şiddetli mücadele verildiğinden bu çarpışma, tarihe ve dönemin belgelerine "*Laheç Zaferi*" olarak yansımıştır.⁵⁶

İngiliz birlikleri Laheç'teki çarpışmalarda ve geri çekilirken yaşanan sıkıntılardan ötürü yaklaşık 300 askerini kaybetmiştir. Laheç Sultanı⁵⁷ Ali bin Ahmet ve kabilesinden 4 kişi, bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Aynı kabileden iki kişinin yaralandığı bilgisi 7. Kolordu karargâhına iletilmiştir. Bir İngiliz topçu ihtiyat subayı ile 5 Hindistanlı asker de esir olarak düşmüştür. İngilizler ayrıca 9 otomobil, 5,6'lık ve birisinin kaması olmayan iki seri ateşli 6,2 sisteminde top, 5

⁵³ Osmanlı'nın esir politikası hakkında, Yasemin Türkkân Tunalı, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Topraklarındaki Romen Esirler", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 13, Sayı 25 (Bahar-2017), s. 83-87.

⁵⁴ *ATASE, BDH.*, 4116/003-002.

⁵⁵ Güngör, *age.*, s. 43.

⁵⁶ *ATASE, BDH.*, 164/720-004-01; Topçu alay kâtibi Necati Bey, bu zafer üzerine iki marş bestelemiştir. Laheç Marşı ve Laheç Gruplar Marşı olarak isimlendirilmiştir. Bakınız, Yahya Yeşilyurt, *Yurtuk Potin-Hatıralarda Yemen*, Lakin Yayınları, İstanbul, 2016, s. 128.

⁵⁷ Sultan tabiri İngilizlerin bölgedeki kabile liderlerine taktığı uydurma bir unvandır. Yeşilyurt, *agl.*, s. 111.

maksim mitralyöz, tüfek, birçok cephaneye ve silah, tıbbi müdahale için ecza malzemeleri ve bir ay yetecek miktarda hububat ve yiyeceği Laheç'te Türk birliklerine terk etmişlerdir.⁵⁸ İngilizlerin önemli subayları da bu çarpışmada yaralanmıştır. 126. Beluci taburundan Yarbay R. A. Paul hafif şekilde, 23. İstihkâm birliğinden Yüzbaşı Squires ağır olmak üzere ve Hindistan Yedek Subay Birliği'nden 126. Beluci birliğine bağlı Teğmen Mitchell ağır şekilde yaralanmışlardır.⁵⁹ Laheç zaferinde, altısı Milli Taburlardan olmak üzere 36 askerimiz şehit olmuş ve beşi yine Milli Taburlardan olmak üzere 17 Türk askeri yaralanmıştır. Aşırı sıcak olmasına rağmen, düşmanın geri çekilmesini önlemek için harekete geçen 115. Alay komutanı Binbaşı Rauf Bey ve mitralyöz Yüzbaşısı Hüseyin Efendi ile beraberindeki askerlerden 20'si, İngilizlere esir düşmüştür. Onları kurtarmak üzere operasyon yapan Milli Taburlar sayesinde 16'sı kurtarılmış, ancak Rauf Bey ve Hüseyin Efendi ile 4 Osmanlı askeri İngilizlere esir düşmüştür.⁶⁰

İngiltere'nin Aden temsilciliği Hindistan Valiliği'ne Laheç hezimetini;

“Gece boyunca süngü savaşı yapıldı ve batı cenahından gelen düşman saldırıları püskürtüldü. Fakat düşman birlikleri kuzeyden Laheç'e sızdılar ve birliklerimize saldırdılar... Özellikle gece boyunca piyade ateşleri hiç kesilmedi. Destek birlikleri yetişemedi... Geri çekilişimiz 5 Temmuz'da sabah saat 5.00 civarında gerçekleşti. Birliklerimiz sıcak hava, yiyecek ve su eksikliği nedeniyle sıkıntı çekmektedir. Birliklerimiz düşman tarafından takip edilmedi.”⁶¹ şeklindeki ifadelerle bildirmiştir.

Yemen Valisi Mahmud Nedim Bey ise 7. Kolordu'ya çektiği telgrafta,

“Laheç mıntkasının ahiren kesb ettiği ehemmiyete ve mevkiin lüzum-i muhafazasında her vakitten ziyade hissedilen mecburiyet üzerine saha-i cihada süratle ve külliyetli mücahidin sevki lüzumu uruk-i hamiyetlerini tahrik edici bir lisanla ve kemal-i ehemmiyetle...”⁶² şeklinde bahsetmiştir.

Harp Matbuat Karargâhı Laheç Zaferi'ni ajanslara:

“Gece saat iki raddelerinde düşman metin ve müstahkem olan şehrin kenar hanelerine ve burçlarına ilticaya mecbur olmuş ve piyade kıtalarımız şehre girerek artık sahra muharebesi bir sokak muharebesi halini alarak ta 15 saat devam eylemiştir. Bu esnada düşman tedricen Aden cihetine firara başlamış...”⁶³ şeklinde duyurmuştur.

⁵⁸ ATASE, BDH., 164/720-004-03.

⁵⁹ TNA, *Records of the Cabinet Office (CAB.)*, 37/131/9. From General Officer Commanding Aden Brigade to Chief of General Staff, 7th July 1915.

⁶⁰ ATASE, BDH., 164/720-004-04.

⁶¹ TNA, CAB., 37/131/9. From General Officer Commanding Aden Brigade to Chief of General Staff, 7th July 1915.

⁶² ATASE, BDH., 4117/7-1-4.

⁶³ ATASE, BDH., 534/2088-032.

Laheç'in düşmesi, İngiltere'nin mevcut endişesini artırmış, deneyimli ve bölgenin nabzını tutabilen (Marc Sykes gibi) elemanlarını bölgeye sevk etmesine neden olmuştur.⁶⁴

İngilizlerin geri çekilmesiyle Türk birlikleri Aden yönünde takibe başlamıştır. Fakat Milli Taburlardaki askerlerin savaş ganimeti olarak Laheç'te yağmaya başlaması, Türk idarecilerinde endişe uyandırmış ve Laheç'te insanlık dramı yaşanmaması için İngiliz birliklerinin takibi ertelemiştir. 5 Temmuz'da başlayan İngiliz ricatı, ertesi gün sabah 09.00'a kadar sürmüştü ve Aden'in hemen kuzeyindeki Şeyh Osman kasabasında son bulmuştur.⁶⁵ 7 Temmuz 1915'te keşif için Aden istikametine gönderilen Türk birlikleri, İngilizlere ait harp gemisinin aydınlatmasıyla topa tutulmuş ve geri dönmek zorunda kalmışlardır.⁶⁶

Laheç Zaferi Sonrası Yaşanan Askerî Gelişmeler

Laheç zaferinden sonra 16 Temmuz 1915'te birliklerini toparlayan ve hem aşiretlerden hem de kolordu merkezinden destek alan Türk birlikleri, Aden için çok önemli su kaynaklarını barındıran Şeyh Osman kasabasına yönelmiştir. İngilizler buradan da püskürtülmüştür.⁶⁷ Takvimler 17 Temmuz 1915'i gösterdiğinde, İngiliz birlikleri Laheç'i yeniden ele geçirmek için saldırmışlar ancak Osmanlı birliklerinin kararlı ve ani taarruzları neticesinde Aden'e geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Üç İngiliz subay yaralanmasına karşın, bir Türk subayı ve 13 askeri İngiliz birliklerine esir düşmüştür.⁶⁸ Aden yönetimi, yeni birlikler olmadan Türk birliklerine karşı başarılı olamayacağını anlayınca, kuvvetlerinin sayısını artırmanın yollarını aramıştır.⁶⁹ Hindistan Valiliği, Laheç'in geri alınması için en az bir piyade tugayına, bir sahra ile dağ bataryasına ve bir de süvari birliğine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir. Bu isteklerin Hindistan'dan temin edilmesinin mümkün olmadığını belirten Hindistan Valiliği, topçu ve süvari birliği ile Mısır'dan Hindistan'a geri gönderilen askerlerden bir tugay

⁶⁴ "Kraterin içerisinde tutulan Türk firarileri ve savaş tutsaklarını ziyaret ettim ve özellikle dört Suriyeli asker ve Laheç'te müfrezeye komandanı olarak esir düşen Rauf Beyle görüştüm. Suriyelilerle yaptığım görüşme ügünç ve ibretlik idi... Birliklerimiz tarafından Laheç'te ele geçirilen Türk ordusu subayı Rauf Bey, Bağdat'ta Türk kökenli güçlü bir aile olan Cebeli aşireti üyesidir. Görüşmemizde eğer İstanbul düşerse, muhtemelen Kureysi kabilesinden gelen bir halife idaresinde insanların Bağdat'ta bağımsızlık ilan edeceklerini söyledi." TNA, FO., 371/2486/114293. From Mark Sykes to Major General C. E. Callwell, Aden, July 23rd 1915; ayrıca Sykes bu raporu hakkında geniş bir değerlendirme için bakınız Yahya Yeşilyurt, "I. Dünya Savaşı'nda Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi ve Mark Sykes'in Yemen'den Gönderdiği Rapor", *AÜ Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı 61 (Ocak-2018), s. 364-371.

⁶⁵ ATASE, BDH., 164/720-004-02.

⁶⁶ ATASE, BDH., 164/720-004-02.

⁶⁷ ATASE, BDH., 4116/003-003.

⁶⁸ ATASE, BDH., 534/2088-020.

⁶⁹ ATASE, BDH., 4418/14-001-002.

oluşturarak, Aden'e gönderilebileceğini belirtmiştir.⁷⁰ Bu amaç uğruna İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Younghusband's Tugayı (General Younghusband'ın komuta ettiği tugay) ile Honourable Artillery Company'den (Onurlu Topçu Birliği) 2 bataryayı Aden'e geçici görevle gönderileceğini belirtmiştir.⁷¹

Laheç mücadelesi sonrası 1839'tan beri İngiliz yönetimi altında olan ve henüz Osmanlı Devleti safına geçmemiş olan kabileler de taraf değiştirmeye başlamışlardır. Bu kabileler, Ali Sait Paşa'ya gönderdikleri mektuplarla Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişler ve bunu yazıya dökerek taahhüt altına almışlardır. Örneğin İngiliz mandaterliği altında olan Fazılı ve Avlakî kabileleri liderleri, yaşadıkları bölge ileri gelenleriyle birlikte;

“Allah'a and olsun ki yaşadığımız sürece bizden sonra çocuklarımız da hatta bu toprakları Allah kimlere bağışlarsa, dünya durduğu sürece ülkelerini Allah güçlendirsın ve Osmanoğullarının Ulu Sultanlarına ve yüce Osmanlı Devleti'ne bağlılığımızdan dönmeyecek ve ayrılmayacağımız...” ifadelerini imzalamışlardı.⁷²

Osmanlı Devleti lehine yaşanan bu bölgesel gelişmeler, İngiliz raporlarına;

“Kabilelerin çoğu bizim Aden'e çekildiğimizi görünce yağma amacıyla Türk birliklerine katılıyorlar. Yafai, Havşabi ve Azraki kabilesi liderleri ve ayrıca Subahiler ile Haceriye kazasından gelen Milli taburlar Laheç saldırısında Türklere katıldılar. Bizim Şeyh Osman'dan geçici olarak geri çekilmemiz üzerine bazı Subahi ve Fazılı kabileleri talan etmek için buraya ulaştılar. Fazılı kabilesinin bulunduğu taraftan birkaç yüklük kervan Aden'e gelmesine rağmen fiili olarak hinterlandımızda bulunan topraklardan çekildik. Bizden maaş alan kabilelerden kısa sürede haber almayı umuyoruz... Kuzeydoğuda bize bağlı bulunanlar bizimle aynı düşünceler. Onlar Türk yönetiminden nefret ediyorlar. Fakat biz bir girişimde bulunmazsak düşmana katılma hususunda hareket etmeseler bile bizimle birlikte hareket etme hususunda da seyirci durumda kalacaklardır. Yaptığımız antlaşmaların yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır.” şeklinde yansımıştı.⁷³

Bu durum İngiliz yönetiminin Yemen'deki politikasını baştanbaşa değiştirmeye sevk etmiştir. Türk tarafında ise bölge halkının, İngiltere'ye karşı bir ayaklanma çıkararak, işlerini daha da kolaylaştıracağı düşüncesi hâkim

⁷⁰ TNA, CAB., 37/131/9. Younghusband's Orders From Viceroy, 14th July 1915.

⁷¹ General Sir George Younghusband'ın emri altında bulunan bu birlikler Yemen'e vardktan sonra Younghusband, Aden'deki tüm birliklerin komutasını üstlenmiştir. Ayrıca kendisine verilen talimatların 3. maddesinde manda yönetimleri altında bulunan Laheç'ten düşmanın çıkartılması emredilmiştir TNA, CAB., 37/131/9. Younghusband's Orders From Viceroy, 14th July 1915.

⁷² Farklı kabile ve bölge ileri gelenlerinin diğer bağlılık mektupları hakkında başkaları da mevcuttur. *Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTKA), Tevfik Paşa Evrakı (TP.)*, Kutu No: 43/Gömlek No: 16.

⁷³ TNA, FO., 371/2489/95907. Telegram From Resident, 13th July 1915.

olmuştur.⁷⁴ Yemen valisi Mahmut Nedim Bey, aynı düşüncelere sahip olmakla birlikte, bu kabilelerin maddi yönden desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁵ İstanbul'a çekilen 21 Ağustos 1915 tarihli telgrafta, kabilelerin, Osmanlı Devleti lehine yaptıkları faaliyetlerden övgüyle söz edilmişti. Ele geçirilen Laheç ve Yâfi', Subahi ve diğer kabilelerin bulunduğu Nevâhî-i Tis'a'ya doğru İngiltere'nin taarruz hazırlığı yaptığı ve bunu öğrenen kabilelerin Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının arttığı bildirilmiştir.⁷⁶ Kabileler, karada Osmanlı birliklerine yardımcı oldukları gibi İngilizlerin sahillere yaptıkları çıkarma harekâtlarının neticesiz kalmasında da önemli roller üstlenmişlerdi.⁷⁷

Laheç hezimetini üzerinden atmaya çalışan İngiltere, 21 Temmuz 1915'te, küçük çaplı da olsa Osmanlı-Türk birlikleri karşısında bazı başarılar elde etmişlerdi. Şeyh Osman kasabasının geri alınışı bu başarılarından biri olmuştur. İngiliz birlikleri aldığı takviyeler ve kruvazörlerin de (Venus, Empress of Asia, Northbrook ve Minto) desteğiyle bunu başarmıştır. Bu çarpışmada İngiliz ordusunda 53. Sih taburundan Teğmen G. C. Southern ve V. W. K. Mackinnon hayatını kaybetmiş; Aden'deki 100. Piyade birliğinden Teğmen C. d'A. Bingham ise yaralı olarak kurtulmuştur. Hava şartlarının uygunluğu İngilizlerden yana olunca İngiliz birlikleri Şeyh Osman'da tutunabilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra bu kasabayı tekrar Türk birliklerine terk etmek zorunda kalmışlardır.⁷⁸

23 Temmuz 1915'te Marc Sykes, İngiltere'nin Yemen'de yaşadığı hezimetini şöyle anlatmıştır:

“Aden'in çok ciddi bir tehdit altında olduğu görüntüsüyle karşılaştım... Türk birlikleri Aden'e çok kısa bir mesafedeler... Bana göre sürmekte olan savaşta Şeyh Osman'dan ötesine operasyon yapmak gereksiz ve yanlış bir harekettir... İmam Yahya ileride önemli bir problem olacak.”⁷⁹

⁷⁴ Hicaz vali ve kumandanı Galip imzasıyla 1 Ağustos 1915'te Tâ'îf'ten Başkumandanlığa gönderilen şifreli telgrafta, “Aden'de İngilizlere karşı ihtilâl zühûr etmiştir.” diye bildirilmiştir. *ATASE, BDH.*, 534/2088-015-003.

⁷⁵ Benzeri bir telgraf 13 Kasım 1915'te Ahmet Tevfik Paşa tarafından çekilmiştir.

“Avlakî, Yâfi' , Subahi ve Havaşib gibi büyük kabilelerden başka Hadramut kabileleri bile akın akın Laheç'teki karargâha müracaat ediyorlar. Para isterler. Bu kabilelerin önemini biliyorsunuz. Fakir halleri nedeniyle Aden yolunun kapanmasıyla maişetlerini temin etmekte zorlanan bu kabilelere para verilmediği takdirde Laheç'teki, mevzilerimiz, bunlardan yoksun kalacağı gibi mevcut nizamiye askeriyeye de bu yokluk takviye edilmesi kabil değildir. Bu gibi dost görünen kabileler bil-ahare en büyük düşmanımız olacaklar ve siyasî ve askerî açıdan da birçok zarar olacağı bedihidir...” şeklinde bahsedilmiştir. *ATASE, BDH.*, 15/75-009.

⁷⁶ *BOA, Dabilye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Evrakı 4. Şube (DH.EUM.4.Şb.)*, 3/93.

⁷⁷ *BOA, DH.EUM.4.Şb.*, 4/32.

⁷⁸ *TNA, CAB.*, 37/131/22. Telegrams From General Officer Commanding, 21th July 1915.

⁷⁹ *TNA, FO.*, 371/2486/114293. From Mark Sykes to Major General C. E. Callwell, Aden, July 23rd 1915.

Dizanterinin Türk birliklerini zor duruma soktuğu bir mevsimde⁸⁰ İngiltere, 24 Ağustos 1915 tarihinde Laheç ile Şeyh Osman kasabası arasında kalan "Efyuş" halkını tekrar İngiltere yönetimine bağlamak için harekete geçmiştir.⁸¹ Hastalık yüzünden sıkıntı yaşayan Türk birliklerine karşı yürütülecek olan bir harekât neticesinde elde edilecek bir İngiliz başarısı, Türk tarafına geçmiş olan kabileleri, tekrar İngiliz himayesine sokacaktı. Bu düşünce İngiliz birliklerini harekete geçirmiştir.⁸² İngilizler 2000 piyade, 4 top, 4 makineli tüfek ve 150 civarında süvari birliğini Efyuş'a göndermiştir. Buradaki çarpışmada Osmanlı tarafına geçmiş kabilelerden bazıları İngilizler tarafından esir alınmıştır. Ancak 50 civarında kayıp verdikten sonra herhangi bir başarı sağlayamadan geri dönmek zorunda kalmışlardır. Türk birlikleri ise Efyuş Muharebesi'nde başarılı olamayarak Şeyh Osman kasabasını İngilizlere terk etmişler ve Laheç'e çekilmek zorunda kalmışlardır.⁸³

İngiltere, Mısır, Avustralya ve Hindistan'dan oluşturduğu yeni birliklerini Aden'e sevk etmenin yollarını araştırmıştır.⁸⁴ Diğer yandan da İngilizler, Şeyh Osman kasabasının 10 km kuzeyine savunma hattı kurmuşlar ve Türklere karşı taarruzları başarısız olunca bu hatta geri çekilmişlerdir.⁸⁵ 27 Ağustos ve 25 Eylül 1915 tarihlerinde, Birinci ve İkinci El-Vahte muharebeleri yaşanmıştır. İngiliz birlikleri, her iki çarpışmada, 39. Fırka karşısında tutunamayarak Aden'e doğru geri çekilmiştir.⁸⁶ Birinci El-Vahte çarpışmasında İngilizler 4000 piyade, 200 civarında İngiliz ve Hintlilerden oluşan süvari birliği ve 200 Arap hecin süvari birliğiyle 8 top ve bir o kadar da makineli tüfekte katılmıştır. Bu taarruz 27 Ağustos 1915 sabahı başlamış ve 14:30'a kadar devam etmiştir. Yoğun top atışı ve Milli taburların üstün gayretleriyle İngilizlerin bu girişimi akim bırakılmıştır. Bu çarpışmada İngilizler 251 ölü, 100'den fazla yaralı vermiştir. 1 mitralyöz ve bayrak, 300 sandık civarında cephaneye ve 700'e yakın tüfeği de geride bırakmışlardır. Türk tarafında ise 15 asker şehit olmuş (Milli Taburlardan), 40

⁸⁰ 22 Temmuz 1915 tarihli Aden'den gönderilen rapora göre Türk ordusu mevsimin ve iklimin etkisiyle dizanteri yüzünden büyük problemler yaşamıştır. *TNA, CAB., 37/131/38*. Telegrams From General Officer Commanding, 22th July 1915.

⁸¹ *ATASE, BDH., 4418/14-001-002a*.

⁸² *TNA, FO., 371/2479/116337*. Telegram From Resident, 19th August 1915; Said Paşa'nın aktardıklarına göre; İspanyol nezlesi denilen bu hastalık şiddetli bir salgın şeklinde asker arasında yayılmıştır. Kendisi de bu hastalığa yakalanmıştır. Güngör, *age.*, s. 51; Su kaynaklarından ileri gelen sarılık Osmanlı askerlerinin canına kasteden bir diğer hastalık türüydü. 10 Mart 1917'de hastaneye sarılık teşhisiyle yatırılan bir asker 11 Mart'ta hayatını kaybetmiştir. *ATASE, BDH., 4123/24-1-13*.

⁸³ *BOA, DHEUM.4.Şb., 3/93*.

⁸⁴ *TNA, CAB., 37/131/9*. Younghusband's Orders From Viceroy, 14th July 1915.

⁸⁵ *BOA, DHEUM.4.Şb., 3/93*.

⁸⁶ *ATASE, BDH., 4116/003-003*.

asker yaralanmıştır. 39. Fırka'dan ise 2 asker şehit olmuş, 8 asker yaralanmıştır.⁸⁷ İkinci El-Vahte çarpışmasında (25 Eylül 1915) İngilizler, 46 kayıp vererek yine geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Şeyh Osman kasabası ile Es-Sa'ile kasabası arasında İngiliz birliklerinin götüremediği telgraf, araba ve eşya sandıkları, Osmanlı keşif birlikleri tarafından ele geçirilmiştir. İngilizlerin yoğun top atışı ve havanın sıcak olması, bu malzemelerin taşınmasına engel oluşturmuştur.⁸⁸ Bu çarpışmaların genelinde İngilizler başarısız olmuşsa da 700'e yakın Türk askeri, 1000 civarında Arap mücahidi İngilizlere esir düşmüş ve 8 top da İngilizlerin eline geçmiştir.⁸⁹

II. El-Vahte çarpışmasına kadar Ta'iz talî cephesinde başarılı olanlar, Ahmet Tevfik Paşa'nın önerisiyle başkumandanlığa gönderilmiştir. Bu zaferden ötürü, 2 Ekim 1915'te, 117/1 bölüğünden Yüzbaşı Ali, Asteğmen Ali ve Cevdet Beyler, subay adayı İsmail, Milli Tabur kumandan vekili İsmail, aynı taburdan Cevdet Efendi ve 39. Fırka kumandanı Miralay Said Bey, gösterdikleri cesaret ve gayretlerden ötürü birer derece terfi ettirilmiştir.⁹⁰ Üst üste kazanılan zaferler ve başarılı savunmalar nedeniyle 39. Fırka'nın moral ve motivasyonu idarî makamlarca desteklenirken; Laheç'in ele geçirilmesinden sonra birliğin toparlanması ve bundan sonra atılacak adımlarını iyi hesaplamak isteyen Türk birlikleri, keşif kollarıyla ileri harekâtlar düzenlemiştir. Keşif birlikleri, düşmanı daima panik halinde tutarak, onları yıpratmak ve onların yapacakları hazırlıkları önceden tespit etmek için çalışmıştır. Bu nedenle 2 Ekim 1915'ten itibaren Laheç'ten Aden'e doğru ileri karakollar oluşturulmuştur. Gönderilen keşif kollarıyla İngiliz birlikleri arasında zaman zaman çarpışmalar meydana gelmiştir. Örneğin 3 Ekim 1915 sabahı Es-Sa'ile denilen mevkiye, İngilizler pusu kurarak, Türk keşif birliğine saldırı düzenlemiştir. Ancak herhangi bir başarı elde edememiştir. Osmanlı keşif birlikleri güçlü savunma düzeni aldıklarından sadece El-Darb ile Bin Ahmed mevkillerine doğru çekilmek zorunda kalmıştır.⁹¹ Türk birlikleri, keşif kollarını takip eden İngilizlere karşı etkili ateş açmış ve 2 İngiliz askerinin ölmesine, 7 askerinin de yaralanmasına yol açmışlardır.⁹² Bir diğeri çarpışma 4 Ekim 1915'te, 39. Fırka Keşif Kolu ile İngiliz Keşif Birliği arasında yaşanmıştır. Bu çarpışmada İngilizlerden bir subay yaralanmıştır. İngilizler, bu

⁸⁷ BOA, DH.EUM.4.Şb., 3/93.

⁸⁸ ATASE, BDH., 15/75-002.

⁸⁹ ATASE, BDH., 4418/14-001-002a.

⁹⁰ ATASE, BDH., 15/75-001; Aslında Said Bey, başarılarından ötürü 4 Eylül'de Yemen valisi Mahmud Nedim Bey tarafından hem maaş hem de kademe terfisi için Dâhiliye Nezareti'ne önerilmiştir. 2 Ekim'de benzeri yazının yazılmasından anlaşıldığı üzere bu isteğin gerçekleşmediği gözükmektedir. Dolayısıyla kolordu komutanının aynı isteği bir ay sonra tekrarlama, merkeze iletilen yazıların ulaşıp ulaşmadığı sorusunu akla getirmektedir. BOA., DH.EUM.4.Şb., 4/32.

⁹¹ ATASE, BDH., 15/75-002-02.

⁹² ATASE, BDH., 15/75-002-03.

çarpışmada birliklerine Şeyh Osman kasabasının 3 kilometre güneyine yerleştirdiği bataryalarla destek vermiştir.⁹³ 30 Ekim 1915'te Ahmet Tevfik Paşa'nın başkumandanlığa gönderdiği telgraftan anlaşıldığına göre, Osmanlı keşif kolları ile İngiliz keşif kolları arasında çeşitli çarpışmalar 30 Ekim'e kadar sürmüştür.⁹⁴

Aden'deki İngiliz yönetimi, Laheç'i Osmanlı Devleti'ne terk etmiş olacak ki 20 Kasım 1915'te Ahmet Tevfik Paşa'nın gönderdiği telgrafta; İngilizlerin Şeyh Osman kasabasına kadar uzattıkları sınır hattını daha da ileri götürmek istediklerinden bahsetmiştir.⁹⁵ Keşif kollarının çarpışmalarını rutin haline getiren İngilizler, 27 Kasım 1915'te Osmanlı birliklerinin bir taarruzundan çekinirken; Laheç Belediye Reisi Şeyh Muhammed Nazır tarafından komuta edilen Subahi Milli Taburlarının ani baskınlarına maruz kalmışlardır. Muhammed Nazır ve birlikleri, Şeyh Osman kasabasının güneyinden dolaşarak sahil yolunu izlemişler, İngiliz mevzilerine gizlice girerek Aden'e işleyen otomobillere saldırmış ve gazete okuyan bir İngiliz subayını oturduğu yerde öldürmüşlerdir. 27 Kasım 1915'te yaşanan bu vakıa, İngiliz karargâhını acil önlemler almaya sevk etmiştir.⁹⁶

Kasım ayında yapılan bir tahkikata göre, Ta'iz cephesinde, İngilizlerin yaptığı bombardıman neticesinde hem halk hem de devlete ait kamu mallarının büyük zararlara uğradığı tespit edilmiştir. Askerî başarı elde edemeyen İngilizler, Osmanlı idaresindeki devlet ve kamu mallarına zarar vererek gözdağı verme yolunu tercih etmiştir. Ancak savaşın getirmiş olduğu hareketlilik zamanla yerini durgunluğa bırakmıştır. Ahmet Tevfik Paşa, 18 Aralık 1915'te merkeze gönderdiği yazıda, Aden yönünde herhangi bir değişikliğin olmadığından bahsetmiştir.⁹⁷ 1916 yılında ufak çaplı çarpışmaların yaşanacağı görülecektir.

İngiltere, Türk ordusunun yaptığı taarruzları Hindistan ve Mısır'dan yeni birlikler getirerek önleyebilmiştir. Osmanlı-Türk ordusu, İngilizlerin aldığı tedbirler ve sıkı tahkimat nedeniyle Laheç'ten ileri gidememiştir. Aynı şekilde İngiliz birlikleri 12 Ocak 1916'da Laheç'i geri almak için şanslarını bir kere daha denemişlerse de başarı sağlayamamışlardır.⁹⁸ 17 Şubat 1916'da Aden yönünde bu kez Osmanlı birlikleri harekete geçmiş, İngilizlerin elindeki Amâd mevzisine baskın yapmışlardır.⁹⁹ Yapılan çarpışmada; İngiliz birlikleri 300'den fazla ölü ve yaralı vererek Aden'e geri çekilmiştir. Ayrıca İngiliz ordusundan 7 subay, Amâd

⁹³ ATASE, BDH., 15/75-002-02.

⁹⁴ ATASE, BDH., 15/75-004-001

⁹⁵ ATASE, BDH., 15/75-011.

⁹⁶ BOA, DHEUM.4.Şb., 4/32.

⁹⁷ ATASE, BDH., 15/75-019.

⁹⁸ ATASE, BDH., 4116/003-003.

⁹⁹ ATASE, BDH., 4116/003-003.

baskınında hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁰ Seyyar kuvvetlerle desteklenen 39. Fırka, bu tarihten Mondros Mütarekesi'ne kadar küçük çaplı askerî harekâtlar düzenlemiştir. 28 Mart 1916'da keşif kollarının Dâr-ı Mansur'a sokulmasıyla İngilizlerle son bir çarpışma daha meydana gelmiştir. Ancak her iki devletin ordusunun ve buldukları mevkiilerde bir değişikliğe yol açacak kadar büyük çaplı bir gelişme yaşanmamıştır.¹⁰¹

15 Mart 1916'da İngilizler bu kez hava harekâtı düzenleyerek Türk birliklerini geri püskürtmeyi denemiştir. Aden'den gönderilen İngiltere Hava Kuvvetleri'ne bağlı 4 uçak, Osmanlı birliklerinin eline geçmiş olan Efyuş, El-Vasıt, Mîr ve Laheç kasabalarındaki Türk mevkiilerine bombardıman yapmıştır. Ancak sadece El-Vasıt'a atılan bombalar etkili olmuş ve sadece nakliye hayvanlarında zayıat yaşanmıştır. Osmanlı piyade birliklerinin, uçakların yüksekte uçmaları nedeniyle karşı koymada etkisiz kalmaları, Osmanlı ordusunun uçak savarlarının olmadığını da bir göstergesi olmuştur.¹⁰² İngiltere hava saldırılarını 1-3 Nisan 1916'da tekrarlamıştır. İkinci kez yapılan hava saldırısında Türk birliklerinden biri subay olmak üzere iki asker yaralanmıştır. 3 Nisan'daki hava taarruzunda ise Türk ordugâhına bildirimler atılmıştır. Propaganda yoluyla Osmanlı askerlerini, özellikle Milli Taburlardaki yerli kuvvetleri etkilemeyi düşünen İngilizler, İslam ve Müslümanlığı kullanarak etkili olmaya çalışmıştır. Atılan bildirimlerde;

“Allah'ın ism-i azimi karşısında bulunan Müslüman askerleri siz ne için Müslüman ve Hind askerine karşı muharebe ediyorsunuz? Sizden Şeyh Osman'a silahsız gelip teslim olanlar, emin olsunlar it'am ve ihسانla taltif olunacak ve vapurla Mısır'a gönderilerek orada harp nihayetine kadar kemal-i emniyetle serbest bırakılacaktır.” tarzındaki söylemleri kullanmışlardır.¹⁰³

6 Nisan 1916'da Laheç üzerine İngilizlerin büyük bir askerî harekât hazırlığı yaptıklarının haberi alınmıştır. Hava taarruzuna katılan İngiliz uçaklarının yanı sıra Fransa bayrağı taşıyan uçakların da Aden semalarında görüldüğü ve Osmanlı birliklerine karşı aralıksız taarruzlar düzenlemeleri, Fransız ve İngiliz kara ordusundan oluşan birliklerin ortak bir kara harekâtı düzenleyeceklerinin haberci olarak algılanmıştır. Aden limanına 4 savaş gemisinin gelmesi, Türk idarecilerinin bu ihtimalini daha da güçlendirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Laheç mıntkasının takviyesi için Yemen vilayeti ve 7. Kolordu harekete geçmiştir.¹⁰⁴ Yemen Valiliği, Ta'iz Mutasarrıflığı'ndan daha fazla yerli kuvvet toplamasını

¹⁰⁰ ATASE, BDH., 167/128-008-01.

¹⁰¹ ATASE, BDH., 167/728-008-02.

¹⁰² ATASE, BDH., 167/728-008-02.

¹⁰³ ATASE, BDH., 167/728-012.

¹⁰⁴ ATASE, BDH., 167/728-002-04.

istemmiştir. Udeyn, Haceriye, İbb gibi kazalardan da en az 900 kişilik Milli Taburlar oluşturulmuş ve Laheç'e sevk edilmiştir.¹⁰⁵

1839 yılından itibaren peyderpey İngiltere'nin sömürü düzenine teslim olan ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında "*Nevabi-i Tis'a Meselesi*" adı altında nüfuz mücadelesine sahne olan Aden ve çevresi, I. Dünya Savaşı'nda Aden hariç olmak üzere hemen hemen bütünüyle Osmanlı idaresine geçmiştir.¹⁰⁶ 1800'lerin ikinci çeyreğinde Osmanlı idaresini unutarak İngilizlerin sunduğu maaşları kabul eden kabile liderleri, aldıkları "*Sultan*" unvanlarının I. Dünya Savaşı'nda işe yaramadığını ve kendilerine silah doğrultan İngiltere'nin, bu tavrına daha fazla dayanamamışlardır. Kabileler, Türk birliklerinin başarılı harekâtları ve dinamik yapısı nedeniyle, birer ikişer Osmanlı saflarını tutmayı tercih etmişlerdir. Nitekim başarılar nedeniyle heyecana gelen Yemen vilayetindeki askeri ve mülki idareciler, İstanbul'a telgraflar göndererek, bölgedeki Osmanlı varlığını sağlamlaştırmanın çaresini aramıştır.¹⁰⁷

Mondros Mütarekesi ve Sonrası Gelişmeler

Osmanlı-Türk birlikleri 1918 yılına kadar, 30 aydan daha fazla bir süre, Aden ve yakın çevresi hariç, İngiltere'nin kendisinden ele geçirdiği toprakların hâkimi olmuştur. 1918'de Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, Osmanlı Devleti'ni diğer cephelerde olduğu gibi Yemen'de de zor duruma sokmuştur.¹⁰⁸ Üstelik aynı yıl içerisinde Almanya'nın İtilaf Güçleri'yle ateşkes arayışları da eklenince, Osmanlı yönetimi de benzer eğilimler sergilemiştir. 7 Ekim 1918'de Osmanlı hükümeti istifa edince, barış yanlısı olan Ahmet İzzet Paşa yönetimindeki yeni hükümet, Almanya'dan önce davranarak İtilaf Devletleri ile barış görüşmelerini başlatmıştır.¹⁰⁹ Bu görüşmeler 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla neticelenmiştir. Savaşın bittiği, Ahmet İzzet Paşa'nın; "*Din ve namus uğrundan akla sığmayacak fedakârlıklar yapılduktan sonra*

¹⁰⁵ ATASE, BDH., 167/728-002.

¹⁰⁶ TTKA, TP., 42/14.

¹⁰⁷ 26 Ocak 1916'da Yemen valisi Mahmud Nedim, Türk birliklerinin başarılı taarruz ve savunmalarından bahsederek, Hadramut'a kadar kabilelerin itaat altına alındığından bahsetmiştir. Faydalı periyodikler olarak anılan gazete, dergi ve kitap gibi yayınların yanı sıra İngilizlerden maaş almaya alışmış bazı kabile liderlerine de para ödenmesinin taktiksel açıdan gerekli görmüştür. BOA, DH.EUM.4.Şb., 5/24.

¹⁰⁸ Bulgaristan, Almanya'nın savaştaki maddi desteğini çekmesiyle 1918 yılında ekonomik açıdan krize girmiştir. Gönülsüz davranan Bulgar askerleri bunu fırsat bilerek bazı cephelerde savaşmak istememişlerdi. Bulgaristan 25 Eylül 1918'de ateşkes isteyerek savaştan çekilmiştir. Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basımına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 10, Cilt 1 (2015), s. 60-65.

¹⁰⁹ Farklı bir bakışa göre, Ahmet İzzet Paşa aceleci davranarak, İtilaf Güçleri'nin savaş sonrası Osmanlı Devleti'ne karşı yaptırımlarını hafifletmeyi ummuştur. Pierre Renouvin, *1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 717.

ittifak ettiğimiz devletlerin mağlubiyeti ve doğal olarak Osmanlı Devletimizi de İtilaf Devletleriyle mütareke akdine mecbur etmiştir.” ifadeleriyle Yemen’deki 7. Kolordu’ya duyurulmuştur.¹¹⁰

Ta’iz Mıntıkası komutanı Ali Said Paşa, kendisine ateşkes ilan edildiği iletilince, İstanbul’la yazışmak için Aden’e gitmiştir. Said Paşa, 2 Kasım 1918’de kolordu merkezine çektiği telgrafla, mütareke gereği teslim olacağını sinyallerini vermiştir.¹¹¹ 7. Kolordu’ya gönderilen bu yazı hem İmam Yahya hem de vali Mahmud Nedim Bey tarafından olumsuz karşılanmıştır.¹¹² Çünkü Mondros’un gerektirdiği şartlar tebliğ edilir edilmez, Ali Said Paşa, ordu cephanesini Ta’iz’deki ileri gelenlere bırakmış ve Aden’de İngilizlere teslim olmanın şartlarını görüşmeye başlamıştır. Bu davranış biçimi, İmam ile Osmanlı Devleti arasından imzalanan Dean Antlaşması’na aykırı olduğu gerekçesiyle hem Yemen Valisi hem de İmam tarafından uygun görülmemiştir.¹¹³

Aden’deki İngiliz General Stewart, Ali Said Paşa’ya gönderdiği bir mektupta, *“Bütün Yemen Araplarının mütareke şartlarının sıhhatine vakıf olduklarını ve bu hususta kendilerinden dahi itimat ettiklerine dair cevap aldığımı zıat-ı asaletmeabıma temin ederim.”* sözleriyle durumu izah etmeye çalışmıştır.¹¹⁴ Zira Said Paşa, İstanbul ile görüşmek üzere Aden’deki telgraf merkezine gitmesi ve burada hükümetle yaptığı telgraf görüşmesi neticesinde, teslim olmayı kabul etmiştir. Laheç’teki Osmanlı Telgraf İdaresi, 25/26 Kasım 1918 gecesi kapatılmış ve hangi grubun hangi tarihte teslim olacağı A. Said Paşa tarafından ayrıca belirtilmiştir. Ali Said Paşa, 40 ay süren muhasarada, İngilizlerin mandaterliği altında kalan topraklarda gerçekleştirmenin verdiği gururla, hükümetin emirlerini yerine getirdiğini vurgulamıştır.¹¹⁵ Ona göre; Ta’iz mintikasındaki mücadele ve Aden’in hedef seçilmesi, Süveyş Kanalı ile Basra bölgesinde savaşan Osmanlı-Türk ordusunun yükünü hafifletmiştir ve diğer cephelere yönelik İtilaf baskısını azaltmıştır.¹¹⁶ 39. Fırka ile birlikte Aden’e giden Said Paşa, burada İngiliz generali tarafından karşılanmış ve daha sonra tüm birlikler esir alınarak Mısır’a gönderilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁰ ATASE, *İstiklal Harbi Kataloğu (İSH.)*, 123/46.

¹¹¹ TTKA, TP., 42/25.

¹¹² Güngör, *age.*, s. 42.

¹¹³ Asaf Tanrıkut, *Yemen Notları*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965, s. 110.

¹¹⁴ TTKA, TP., 43/2.

¹¹⁵ Ali Said Paşa’nın 7. Kolordu’ya gönderdiği yazıda, oradaki birliklerin zor şartlar altında başarılı olduklarından ve bunun kolordu tarafından desteklenmediğinden bahsedilmiştir. TTKA, TP., 42/20.

¹¹⁶ Güngör, *age.*, s. 43.

¹¹⁷ ATASE, BDH., 4418/14-001-003; Tanrıkut, *age.*, s. 120.

Sonuç

Artan ekonomik ihtiyaçlar ve Dünya coğrafyası üzerinde pay kapma yarışında olan Batılı Devletler, gelişen sanayileri yanında harp teknolojilerinde de muazzam silahlar üretmişlerdi. Bu gelişmelerin neticesi, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açtığı gibi savaş esnasında ve sonrasında etkisini sürdürmüştür. Devlet-i Aliyye, İtilaf Güçleri'ne karşı savaş ilan ederken, karşısındaki gücün potansiyelinin farkında olmuştur. Gittikçe daralan ve liberalleşen Osmanlı ekonomisi ve ticarî pazarı, yabancı tekellerin yönetimi ele geçirmesine yol açmıştır. Ekonomik ve malî bunalımlar ve dışa bağımlılığın kısılcığında I. Dünya Savaşı'na girmek mecburiyetinde(!) kalan Osmanlı Devleti, Yemen'de de bu mücadeleyi sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu çalışma, daha çok birinci elden belgeler ışığında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda çarpıştığı cephelerden birini ele almıştır. Osmanlı Devleti'nin çarpıştığı sahalar ve karşısında çarpıştığı devletler göz önüne alındığında hem harp ekonomisi hem de harp teknolojisi açısından aralarında büyük oranların bulunduğu Yemen Cephesi'nde zorlu bir 4 yıl geçirilmiştir.

Osmanlı idarecileri, Bâbîâli'de, savaş söylentileri ortaya çıktığında Yemen ve yakın çevresini, bu söylemlerin dışında tutmuşlardır. Bunun ihmalkârlıkla ilişkilendirilemeyeceği bir gerçektir. Yemen'in Kutsal Beldelerin stratejik noktasını oluşturmasından kaynaklandığı düşünmek akla en yakın olanıdır. Ancak hangi şartlar altında olursa olsun, Osmanlı Devleti, Yemen'de İngilizlerle çarpışmayı göze almıştır. Üstelik seferberlik dışında tutulan bir vilayet, savaşa da merkezin yönlendirmesiyle değil kendi arzusuyla katılmıştır. Bunu yaparken ilk saldırının Osmanlı Devleti olmadığına da altını çizmek gerekmektedir. Kara ve deniz yolları abluka altına alınan Yemen yöneticileri, bölge ileri gelenleriyle ortak hareket etme riskini alarak savaşın sonuna kadar bu politikalarını sürdürmüşlerdir. Nitekim Yemen halkının desteğini kazanmak, geçmişteki isyan tecrübeleri göz önüne alınacak olursa, pekte uygun bir yol değildir. Yine de denenmesinde fayda görülmüş, iki tümenle ve iki kısımda yürütülen mücadeleye, Milli Taburlar oluşturularak yerel halk tarafından büyük destek verildiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın ana temasından anlaşılacağı üzere, Çanakkale ve Kûtü'l-Amare gibi kahramanlıkların yaşandığı bölgelerden gelen zafer haberlerinden çok önce Osmanlı-Türk birlikleri Yemen'de zafere yürümüştür. Yemen'de binlerce yahut on binlerce İngiliz askeri, esir edilmemiş ve öldürülmemiştir. Ancak İngiliz koruması altındaki topraklardan İngiliz birlikleri ve onlarla birlikte hareket eden kabilelerin sökülüp atılması diğer cephelere oranla başarı seviyesini üst sıralara taşımaktadır. Yemen Cephesi, Çanakkale ve Irak Cepheleri'nin genel gidişatına bakıldığında savunma cephesi olarak göze çarpmaktadır. Buna rağmen Taarruz cephesi olarak Kafkas ve Kanal cepheleri örnek gösterilebilir. Fakat taarruz

cephelerinde gözle görülür başarı yaşanmadığı gibi Türk Harp Tarihi'nde en çok övülen başarılar savunma cephelerinde yaşanmıştır. Oysa Yemen Cephesi'nin Ta'iz Tâli Cephesi, bir taarruz cephesidir ve İngiltere doğrudan bu cephenin hedefinde olmuştur.

Aden-Süveyş hattı, İngiltere'nin doğuya ulaşmasında büyük önem taşımaktaydı. Bu yüzden İngiltere, Aden ve çevresinde hâkimiyet sahasını geniş ve idaresini canlı tutmak zorunda kalmıştır. 1839-1871 arası manda bölgesini genişleten İngiltere, 1871'den itibaren Osmanlı Devleti ile giriştiği çetin diplomasi uğraşları neticesinde 1914'te sınır antlaşması yapmış ve Yemen'i ikiye bölmüştü. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun başarıları Yemen'in bu ikiye bölünmüşlüğüne son vermiştir. Çünkü kuzeyden Aden'e doğru harekete geçen Osmanlı-Türk birlikleri, sınır taşlarını ve tellerini yıkarak, adeta tüm dünyaya Yemen'in birliğini haykırmıştır. Bu ilerleyiş, aynı zamanda İngiltere'nin Hindistan'a giden deniz yolu üzerinde de kırılma meydana getirmiştir. Yemen Vilayeti'nde yerel halkın da desteğini alan Osmanlı-Türk birlikleri, İngilizleri çok defa bozguna uğratarak tarihe "*Labeç Zaferi*" olarak geçecek başarılarla imza atmışlardır. Bu yüzden bu çalışmanın en can alıcı temasını ve neticesini de Osmanlı Devleti'nin kuytu köşede kalmış başarısı oluşturmaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Strateji Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE), Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH), 10-5-2; 15-75-001; 15-75-002; 15-75-002-02; 15-75-002-03; 15-75-004-001; 15-75-009; 15-75-011; 15-75-019; 163-718-019-01; 163-718-20; 163-718-028; 163-718-038-02; 163-718-042; 163-718-081; 163-718-084; 163-718-086; 164-720-004-01; 164-720-004-02; 164-720-004-03; 164-720-004-04; 167-128-008-01; 167-728-002; 167-728-002-04; 167-728-012; 247-1028-003-01; 247-1028-008-01; 247-1028-014-01; 247-1028-015; 534-2088-005; 534-2088-015-003; 534-2088-020; 534-2088-032; 4116-003-001; 4116-003-002; 4116-003-003; 4117-7-1-4; 4117-9-004-008; 4123-24-1-13; 4418-14-001-002; 4418-14-001-002a; 4418-14-001-003.

ATASE, İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), 123-46; 1345-46-47.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA),

Bâbîâlî Evrak Odası (BEO), 4303-322677; 4333-324955.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrakı 4. Şube (DH.EUM.4.Şb.), 3-93; 4-32; 5-24.

İradeler Mesâil-i Mühümme Evrakı (İ.MMS), 187-1332; 193-1333.

Meclis-i Vâlâ (MV), 214-76; 236-17; 238-14; 249-237.

The National Archives (TNA)

Foreign Office (FO), 371-2134; 371-2139; 371-2478; 371-2479; 371-2486; 371-2489; 882/10.

Records of the Cabinet Office (CAB), 37/131/9; 37/131/9-2; 37-131-9-3; 37-131-22; 37-131-38.

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTKA)

Tevfik Paşa Evrakı (TP), 42-14; 42-20; 42-25; 43-1; 43-2; 43-16.

Kitap ve Makaleler

AKBAY Cemal (2014) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi*, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.

AKDİLEK Mahmud Nedim (2001) *Arabistan'da Bir Ömür*, Der. Ali Birinci, İsis Yayıncılık, İstanbul.

ARIKAN Mustafa (1991) Birinci Cihan Harbi Türk Esir Mektuplarında Duygu ve Düşünceler, *Osmanlı Araştırmaları (OA)*, XI, 35-48.

BAŞKAYA Muzaffer (2015) İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 10, Cilt 1, s. 51-74.

BAYUR Yusuf Hikmet (1991) *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt-III, Kısım-I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

----- (1991) *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt-II, Kısım-IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BEŞİKÇİ Mehmet (2014) *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Komisyon (1979) *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekâtı 1914-1918*, Cilt-VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Cemal Paşa (2012) *Hatıralar-İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları*, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

EHİLOĞLU Zeki (1952) *Yemen'de Türkler*, Kardeş Matbaası, İstanbul.

GÜNGÖR Selahaddin (1937) *Kumandanlarımızın Harp Hatıraları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.

Hasan Hilmi (Tarihsiz) *Mirâtü'l-Yemen*, Yazma Nüsha.

Mehmed Emin (1338) *Harb-i Umumi'de Osmanlı Cepheleeri Vekâyi*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası Beylerbeyi.

ORBAY Rauf (2009) *Siyasi Hatıralar*, Haz. Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul.

ÖNER Özer (2012) *Yavuz ve Midilli-Osmanlı'nın Son Savaşı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

RENOUVIN Pierre (2004) *1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918*, Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul.

- ROBBINS Keith (2005) *I. Dünya Savaşı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- SHAW Stanford J. (2014) *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Ter. Beyza Sümer Aydaş, TTK Yayınları, Ankara.
- SİMAVİ Lütfi (2007) *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, Haz. Sevda şakar, şehir Yayınları, İstanbul.
- TANRIKUT Asaf (1965) *Yemen Notları*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara.
- TUNCER Hüner (2011) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- TÜRKKAN TUNALI Yasemin (2017) I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Topraklarındaki Romen Esirler, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 13, Sayı 25, 80-116.
- ÜNVER Metin (2018) Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Ticaretinin Almanya Karşısında Gerilemesi Tartışmaları Bağlamında İstanbul'da İngiliz Erkek Lisesi'nin Kuruluşu, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı 61 (Ocak-2018), 375-414.
- YEşİLYURT Yahya (2011) *Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi 1871-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- (2015) From The Balkans To Yemen: Exile and Dispatch, *International Balkan Annual Conference (IBAC)*, İÜ Yayınları, İstanbul, 227-239.
- (2016) *Yırtık Potin-Hatıralarda Yemen*, Lakin Yayınları, İstanbul.
- (2018) I. Dünya Savaşı'nda Yemen'de Osmanlı-İngiliz Mücadelesi ve Mark Sykes'in Yemen'den Gönderdiği Rapor, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, Sayı 61 (Ocak-2018), 357-373.